

Date: 29th September-2026

**QATAG‘ON QURBONLARINING HAYOTI VA FAOLIYATI: TARIXIY
XOTIRA, MILLIY TAFAKKUR VA MA‘NAVIY MEROS**

Oripov Asilbek Baxtiyor o‘g‘li

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti,
Kiberxavfsizlik fakulteti, 60611200 – Kiberxavfsizlik injiniringi yo‘nalishi,
731-24 KXI guruhi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Maqolada XX asrning 20–30-yillarida sovet mustabid tuzumi tomonidan amalga oshirilgan qatag‘on siyosati, uning natijasida jabr ko‘rgan milliy ziyolilar — jadid ma‘rifatparvarlari, adiblar va davlat arboblarning hayoti hamda ijodiy-ma‘rifiy faoliyati tahlil qilingan. Behbudiy, Fitrat, Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy kabi allomalarning milliy madaniyat va maorif rivojiga qo‘shgan hissasi, ularning fojiali taqdiri hamda mustaqillik yillarida tarixiy adolat tiklanishi yoritilgan. Shuningdek, qatag‘on qurbonlari xotirasini asrash, tarixiy xotira va milliy tafakkurni shakllantirishning yosh avlod ma‘naviy tarbiyasidagi ahamiyati asoslangan.*

Kalit so‘zlar: *qatag‘on, jadidchilik, milliy uyg‘onish, tarixiy xotira, milliy tafakkur, ma‘naviy meros, mustaqillik, ziyolilar, tarixiy adolat.*

Аннотация. *В статье анализируются политика репрессий, осуществлённая советским тоталитарным режимом в 20–30-е годы XX века, а также жизнь и просветительская деятельность пострадавших национальных интеллигентов — джадидов-просветителей, писателей и государственных деятелей. Раскрыты вклад Бехбуди, Фитрата, Чулпана, Абдуллы Кадыри в развитие национальной культуры и образования, их трагическая судьба и восстановление исторической справедливости в годы независимости.*

Ключевые слова: *репрессии, джадидизм, национальное пробуждение, историческая память, духовное наследие, независимость.*

Abstract. *The article analyzes the policy of repression carried out by the Soviet totalitarian regime in the 1920s–1930s, as well as the life and educational activities of the affected national intellectuals — Jadid enlighteners, writers and statesmen. It highlights the contribution of Behbudi, Fitrat, Cholpon and Abdulla Qodiri to the development of national culture and education, their tragic fate, and the restoration of historical justice during the years of independence.*

Keywords: *repression, Jadidism, national awakening, historical memory, spiritual heritage, independence.*

KIRISH

Har bir xalqning tarixida uning milliy o'zligi, ma'naviy qadriyatlari va kelajakka bo'lgan ishonchini belgilab beruvchi hal qiluvchi davrlar bo'ladi. O'zbek xalqi tarixida XX asrning birinchi yarmi ana shunday og'ir va fojiali, ayni paytda milliy uyg'onish g'oyalari bilan yo'g'rilgan davr sifatida muhrlangan. Sovet mustabid tuzumi o'rnatilgan yillarda o'z xalqining ma'rifati, erki va istiqboli yo'lida kurashgan minglab ziyolilar, adiblar, olimlar va davlat arboblari ig'vo va tuhmatlar bilan qatag'on qilindi.

Qatag'on qurbonlarining hayoti va faoliyatini o'rganish, ularning nomlarini abadiylashtirish hamda ma'naviy merosini yosh avlodga yetkazish bugungi kunda tarixiy xotira va milliy tafakkurni mustahkamlashning muhim yo'nalishlaridan biridir. Zero, o'tmishni bilmasdan turib, kelajakni barpo etib bo'lmaydi.

1. QATAG'ON SIYOSATI VA UNING TARIXIY ILDIZLARI

XX asrning 20-yillaridan boshlab sovet hokimiyati Turkiston o'lkasida o'z mafkurasiga zid bo'lgan har qanday milliy va diniy qarashlarni shafqatsizlarcha ta'qib qila boshladi. Dastlab bosmachilik harakati bahonasida, keyinchalik "sinfiy kurash", "millatchilik" va "aksilinqilobiy faoliyat" kabi soxta ayblovlar bilan aholining turli qatlamlari qatag'onga uchradi. Ayniqsa, 1937–1938-yillardagi "katta qirg'in" (Katta terror) davri milliy ziyolilar uchun eng og'ir sinov bo'ldi.

Qatag'on siyosatining asosiy maqsadi — xalqni o'z tarixi, tili, dini va milliy qadriyatlaridan uzoqlashtirish, uning ongli, ma'rifatli qatlamini yo'q qilish orqali mustabid tuzumga bo'ysunuvchi jamiyat shakllantirishdan iborat edi. Shu boisdan ham birinchi navbatda xalqning ma'naviy yetakchilari — jadid ma'rifatparvarlari nishonga olindi.

2. JADID MA'RIFATPARVARLARI VA MILLIY UYG'ONISH

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda vujudga kelgan jadidchilik harakati milliy uyg'onishning mafkuraviy asosini tashkil etdi. Jadidlar xalqni ilm-ma'rifatga chorlab, yangi usuldagi (usuli jadid) maktablar ochdilar, gazeta va jurnallar chiqardilar, teatr va adabiyotni rivojlantirdilar. Ular ozod, ma'rifatli va taraqqiy etgan jamiyat qurishni orzu qilganlar.

Jadidchilik harakatining yirik namoyandalaridan biri Mahmudxo'ja Behbudiy (1875–1919) milliy matbuot, teatr va maorif sohasida chuqur iz qoldirdi. Uning "Padarkush" dramasi o'zbek milliy dramaturgiyasining ilk namunasi hisoblanadi. Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy kabi ma'rifatparvarlar esa yangi maktablar tarmog'ini kengaytirib, milliy pedagogika asoslarini yaratdilar. Bu allomalarning aksariyati keyinchalik qatag'on qurboniga aylandi.

3. QATAG'ON QURBONLARINING HAYOTI VA IJODIY MEROSI

Abdurauf Fitrat (1886–1938) — yirik olim, adib, tilshunos va davlat arbobi. U o'zbek tili, adabiyoti va tarixi bo'yicha bir qator asarlar yaratdi, milliy madaniyatni tiklashga katta hissa qo'shdi. 1938-yilda soxta ayblovlar bilan qatl etildi.

Abdulhamid Cho'lpon (1897–1938) — o'zbek she'riyatining yorqin siymosi, "Kecha va kunduz" romani muallifi. Uning she'rlari milliy ozodlik, insoniy erk va go'zallik g'oyalari bilan sug'orilgan. Cho'lpon ham 1938-yilda qatag'on qurboni bo'ldi.

Date: 29th September-2026

Abdulla Qodiriy (1894–1938) — o‘zbek romanchiligi asoschisi, “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” asarlari muallifi. Uning ijodi o‘zbek adabiyotini jahon adabiyoti darajasiga ko‘tardi. Yozuvchi 1938-yil oktabrida otib o‘ldirildi.

Usmon Nosir (1912–1944) — iste’dodli shoir, o‘zining o‘tkir va hissiyotga boy she’rlari bilan tanildi. Yosh bo‘lishiga qaramay qatag‘onga uchrab, surgunda vafot etdi.

Fayzulla Xo‘jayev (1896–1938) va **Akmal Ikromov (1898–1938)** kabi davlat arboblari ham soxta “aksilinqilobiy tashkilot” ishi bo‘yicha ayblanib, Moskvadagi mashhur sud jarayonlaridan so‘ng qatl etildilar.

Ushbu allomalarning umumiy jihati — ularning barchasi o‘z xalqining ma’rifati, milliy o‘zligi va istiqboli yo‘lida fidoyilik ko‘rsatgani, qoldirgan ilmiy va badiiy merosi esa bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaganidir.

4. TARIXIY XOTIRA VA MILLIY TAFAKKUR

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, qatag‘on qurbonlariga nisbatan tarixiy adolat tiklandi. Ularning nomlari oqlandi, ilmiy va badiiy merosi xalqqa qaytarildi. Poytaxt Toshkentda “Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmuasi va Qatag‘on qurbonlari xotirasi muzeyi barpo etildi. Har yili 31-avgust — Qatag‘on qurbonlarini yod etish kuni sifatida nishonlanadi.

Tarixiy xotira — bu shunchaki o‘tmishni eslash emas, balki undan saboq olish, milliy o‘zlikni anglash va kelajakka to‘g‘ri yo‘l tanlash demakdir. Qatag‘on qurbonlarining taqdiri yosh avlodni mustaqillik, tinchlik va milliy totuvlik qadriga yetishga o‘rgatadi.

5. MA’NAVIY MEROS VA YOSH AVLOD TARBIYASI

Qatag‘on qurbonlari qoldirgan ma’naviy meros — vatanparvarlik, ma’rifatparvarlik, halollik va fidoyilik kabi oliy insoniy fazilatlarining yorqin namunasidir. Bu merosni o‘rganish va targ‘ib etish yosh avlodda milliy g‘urur, tarixiy ong va yuksak ma’naviyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi raqamli davrda yoshlar bu buyuk siymolarning hayoti va ijodini nafaqat kitoblar, balki zamonaviy axborot texnologiyalari, elektron kutubxonalar va ma’rifiy platformalar orqali ham chuqur o‘rganishlari mumkin. Bu esa tarixiy xotirani asrashning yangi, samarali imkoniyatlarini yaratadi.

XULOSA

Qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyatini o‘rganish milliy tarixni to‘g‘ri anglash, tarixiy xotira va milliy tafakkurni mustahkamlashning muhim omilidir. Behbudiy, Fitrat, Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy va boshqa yuzlab allomalar o‘z jonlarini xalq ma’rifati va milliy istiqbol yo‘lida qurbon qildilar. Ularning ma’naviy merosini asrash, nomlarini abadiylashtirish va yosh avlodga yetkazish — har bir fuqaroning, ayniqsa, bugungi yoshlarning muqaddas burchidir. Ushbu tarixiy saboqlar mustaqillik ne’matini qadrlash va yurt kelajagi uchun mas’uliyat hissini shakllantirishga xizmat qiladi.

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
2. O‘zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob: O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. – Toshkent: Sharq, 2000.
3. Qatag‘on qurbonlari xotirasi. Ma’lumotnoma-to‘plam. – Toshkent: “Shahidlar xotirasi” jamg‘armasi, 2007.
4. Cho‘lpon A. Asarlar. To‘rt jildlik. – Toshkent: Akademnashr, 2016.
5. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.
6. Fitrat A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
7. Alimova D.A. Jadidchilik harakati va uning tarixiy ahamiyati // O‘zbekiston tarixi. – 2019. – №2. – B. 12–20.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qatag‘on qurbonlari xotirasini abadiylashtirish to‘g‘risida”gi qarorlari va me‘yoriy hujjatlari.

